

Вишневий сад (стислий переказ)

Антон Чехов

Комедія на 4 дії

Дійові особи

Ранєвська Любов Андріївна — поміщиця

Аня — її дочка, 17 років

Варя — її приймачка, 22 роки

Гаєв Леонід Андрійович — брат Ранєвської

Лопахін Єрмолай Олексійович — купець

Симеонов-Пищик Борис Борисович — поміщик

Трофимов Петро Сергійович — студент

Шарлотта Іванівна — гувернантка

Єпіходов Семен Пантелеймонович — конторник

Дуняша — покоївка

Фірс — лакей, старий 87 років

Яша — молодий лакей

Перехожий

Начальник станції

Поштовий чиновник

Гості, слуги

Дія відбувається в маєтку Ранєвської.

ДІЯ ПЕРША

Кімната й досі називається дитячою. Одні двері з неї ведуть до Аніної кімнати. Світанок. Травень, надворі цвітуть вишні, але в садку холодно, отожд вікна зачинені. До кімнати входить Дуняша зі свічкою й Лопахін з книжкою. З їхньої розмови дізнаємось, що Лопахін хотів був зустріти Ранєвську, яка має приїхати потягом, на станції, але заспав. Він докоряє Дуняші, що та його не збудила і розповідає про Любов Андріївну, згадуючи усе, що з нею пов'язане. Виявляється, Ранєвська прожила за кордоном 5 років. Він говорить, що вона легка, проста, хороша людина і згадує, як колись його батько, сільський крамар, вдарив його так, що аж кров носом пішла, а вона його вмила й заспокоїла, пожаліла. Лопахін згадує, що батько його був мужиком в усьому, та й сам він тепер хоч і добре одягнений, дуже багатий, а мужик-мужиком, бо, читаючи книжку, нічого в ній не зрозумів. Дуняша одягнена, як панночка, й поводить не як служниця, за що Лопахін докоряє їй: "Надто вже ти тендітна, Дуняшо... Так не можна. Треба себе пам'ятати". Тим часом до кімнати спочатку заходить Єпіходов, який, віддавши букет квітів Дуняші, щоб та поставила у вазу, скаржиться, що кожного дня з ним трапляються якісь нещастя, але він не нарікає, звик. А потім до кімнати заходять майже всі інші герої — хто приїхав і хто їх зустрічав на станції.

Проходячи через дитячу, Ранєвська розчулено згадує своє дитинство, вітається з

усіма домашніми. Дуняша сповіщає, що позавчора приїхав Петро Сергійович Трофимов, якого всі тут звуть Петею, бо він колись жив тут і був учителем Гриші, покійного сина Раневської, який потонув у ставку. Тепер він жив у лазні, щоб нікому не заважати. З розмови між Анею, яка привезла матір з Парижа, та Варєю зрозуміло, що за кордоном Раневській жилося не дуже затишно, адже грошей не було, дачу вона вже продала. Ледве на дорогу знайшли грошей, але, скаржиться Аня, мати не розуміє, що грошей бракує, і на вокзалі замовляє найдорожче і на чай лакеям дає по карбованцю. Так само вчиняють і Шарлотта, і Яша. Варя з сумом повідомляє, що й тут у них справи не кращі: проценти за маєток не сплачені і у серпні його продаватимуть. Тим часом до них заглядає Лопакін, жартує, і Аня, знаючи про кохання Варі й Лопакіна, питає, чи не освідчився він. Та Варя заперечує і розмова переходить на інше. Діалог Ані й Варі часом нагадує розмови людей, які не чують один одного:

Варя (стоїть біля дверей). Ходжу я, серденько, по господарству цілий день і все мрію. Висватати б тебе за багатого чоловіка, і я б тоді була спокійна, пішла б тоді у пустинь, потім у Київ... у Москву, і так би все ходила по святих місцях... Ходила б і ходила. Благоліпство!..

Аня. Пташки співають у саду. Котра зараз година? З монологу Ані дізнаємося, що вона, зрадивши Петі Трофимову, побоюється, що він нагадає своєю присутністю про її трагедію: шість років тому помер їхній батько, через місяць утоп Гриша, хлопчик років семи, а потім мати пішла, не озираючись, покинувши цей маєток.

Тим часом Любов Андріївна, походжаючи будинком, захоплено говорить, як вона любить батьківщину й усе, що бачить, — і стіл, і шафочку... Їй повідомляють, хто зі слуг, із домашніх помер, та їй байдуже, це не розчулює її, як і привіти дочки Симеонова-Пищика. Лопакін чи не єдиний з усіх, який знає, що саме треба терміново зробити, аби запобігти катастрофі. Нагадуючи, що вишневий сад продається за борги, він пропонує цей сад і ґрунти понад річкою розбити на дачні ділянки й віддавати потім в оренду під дачі, щоб урятувати маєток і залагодити свої матеріальні справи. Адже це всього за двадцять кілометрів від міста, поблизу пройшла залізниця, і це спасіння. Треба лише трохи все почистити, причепурити, вирубити старий вишневий сад. Здавалося, йому мали б дякувати за такий вдалий проект, але Гаєв з Раневською ще й обурюються: сад старий і знаменитий, про нього в енциклопедії згадують. Лопакін розчарований, він попереджає, що якщо вони не вживуть таких заходів, то вся ця краса піде з молотка, і то швидко. Але хазяїв турбують якісь незначні справи, що їм надають більшої ваги: телеграма з Парижа від невірного коханця Раневської, старі речі. Гаєв навіть виголошує цілу промову, звертаючись до столітньої шафи: "Дорога, вельми шановна шафо! Вітаю твоє існування, що ось уже понад сто років було спрямоване до світлих ідеалів добра і справедливості..." Він розчулений до сліз, замінює прості людські слова більш звичними для нього більярдами фразами: "Од кулі праворуч в куток! Ріжу в середню". Шарлотта показує фокуси, всі сміються. І тільки Лопакін, від'їжджаючи у справах до Харкова, нагадує про свою пропозицію й обіцяє посприяти у здобутті позички. Симеонов-Пищик одразу згадує, що він прийшов просити позичку 240

карбованців, щоб сплатити проценти застави. Варя злякано відказує, що грошей нема, адже вона сама опікується господарством і знає справжній стан речей. Любов Андріївна ж у полоні сентиментальних спогадів, не розуміється у справах. Гаєв, хоч наче й розуміє безглуздість своєї поведінки, в тому числі й промови до шафи, нічого путнього запропонувати не може: то сподівається на позику, то пропонує Ані поїхати до дуже багатії тінки у Ярославль. Щоправда, пригадує, та тітонька не схвалювала шлюб його сестри Любові Андріївни, яка "одружилася не з дворянином і поводитися не можна сказати, щоб надто цнотливо". Він навіть присягається Ані щастям своїм, що не допустить продажу маєтку з аукціону. Та насправді він не може нічому дати ради.

ДІЯ ДРУГА

Поле. Стара давня занехаяна капличка й криниця поблизу садиби Гаєва, до якої видно з лавки дорогу. На лавці Шарлотта, Яша й Дуняша, а Єпіходов награв на гітарі стоячи. Вони сидять замислені. Кожен думає про своє. Шарлотта згадує, що в неї немає документів і нікого з рідних, так що ні з ким і поговорити. Проте її довгий монолог — спомин про батьків і дитинство — криє за собою страх перед майбутнім, адже вона вже немолода і коли не буде тут маєтку Раневської, має кудись піти, а йти їй нікуди. І Шарлотта вирішує піти від них. Єпіходов залицяється до Дуняші, але вона не цінує його, посилаючи за тальмочкою додому, а сама залишається з Яшею. Адже він такий блискучий, гарний, побував за кордоном, дарма що набрався там лише зовнішніх манер, залишившись невігласом і негідником (досить згадати, як він зневажливо ставиться до матері, яка, скучивши за ним, прийшла побачитися після його повернення, а він не поспішає до неї). Так само ставиться він і до Дуняші, якій рекомендує йти від нього швидше, щоб пани не подумали, ніби в них побачення. А до лавки простують Гаєв, Лопакін та Любов Андріївна. Гаєв міркує, як зручно, що побудували залізницю: от зранку вже з'їздили до міста, поснідали. Любов Андріївна править про своє, і тільки Лопакін знову пропонує дати відповідь щодо оренди вишневого саду. Але пани, навіть розуміючи, що він має рацію, а самі вони спроможні хіба що тринькати гроші, нічого не роблять, а лише висувають якісь прожекти. Ось Гаєв знову сподівається на ярославську тітоньку, не знаючи, коли й скільки грошей та надішле й скільки їх потрібно насправді, аби врятувати маєток. І Лопакін у відчай говорить: "Пробачте, таких легковажних людей, як ви, панове, таких невмілих, чудних я ще не бачив. Вам кажуть ясно: маєток ваш продається, а ви ніби не розумієте". Любов Андріївна у відповідь на його реальну пропозицію зверхньо кидає: "Дачі і дачники — така гидота, вибачте". Лопакін хоче йти, якщо його не слухають, але вона просить його залишитися, "бо з ним їй веселіше", а то їй все ввижається, ніби от-от "над нами має обвалитися будинок". Любов Андріївна згадує з каяттям про свої гріхи — кохання, зраду і тут-таки витягає з кишені телеграму з Парижа від зрадливого коханця і рве її, спочатку прочитавши й сповістивши, що той кається. Зачувши музику, під впливом спогадів велить запросити єврейський оркестр і влаштовує вечірку. Вона поводить зверхньо, ще й повчає Лопакіна не говорити нісенітниць, а одружитися з її прийомною дочкою Варєю. Лопакін, однак, погоджуючись з тим, що вона хороша й любить його,

щодо одруження поки що мовчить. Після появи Петі Трофимова, Ані й Варі усі говорять про абстрактні речі і навіть закликають одне одного працювати. Трофимов: "...В гордій людині є щось містичне... то яка там гордість, чи є в ній глузд, коли вона фізіологічно побудована недосконало, коли вона у своїй переважній більшості груба, нерозумна, глибоко нещаслива. Треба перестати захоплюватися собою. Треба б тільки працювати". Але ніхто з них не дотримується цієї рекомендації. Гаєв хвалиться, що йому пропонують служити в банку за шість тисяч на рік, інші й поготів не збираються у найближчому майбутньому робити щось конкретне. І хоч Петя піддає осуду "серйозні розмови", сам він тільки те й робить, що розмовляє. У них немає відповідальності. Так, коли Перехожий просить "голодному росіянину копійок тридцять", то Любов Андріївна, не маючи дріб'язку, віддає йому червонець. Варя, що економить на всьому, аби прогодувати усіх, хто харчується в маєтку, у розпачі. Після цих розмов і подій Аня й Петя ведуть діалог, де він високопарно промовляє: "Вся Росія наш сад... Якщо у вас є ключі від господарства, так киньте їх у колодязь і тікайте. Будьте вільні, як вітер".

ДІЯ ТРЕТЯ

Дія відбувається у вітальні, відокремленій від зали аркою. У залі вечірка. Голос Симеонова-Пищика проголошує фігуру танцю "прогулянка парами". У вітальню заходять парами: Пищик і Шарлотта Іванівна, Трофимов і Любов Андріївна, Аня з поштовим чиновником, Варя з начальником станції. Навіть на вечірці Симеонов-Пищик стурбований лише одним: де добути грошей. Та й увесь цей бал ніби пронизує думка про недоречність, на яку вказує сама Любов Андріївна, адже в цей час у місті мають відбутися торги й продаж маєтку. Усі говорять про те, чого нема насправді й реально, на жаль, неможливе: Гаєв, мовляв, викупить маєток на ті гроші, що надіслала тітонька з Ярославля. Та цих грошей замало й щоб проценти сплатити. Трофимов дратує Варю "Мадам Лопахіна", а Любов Андріївна радить їй виходити за нього заміж, наче він їй освідчився й зробив пропозицію. Це боляче ранить Варю, яка розуміє, що скоріше за все цієї пропозиції ніколи не буде, адже в неї немає нічого, а Лопахін надто практична людина, щоб піти за покликом серця. Так може вчинити хіба Любов Андріївна, яка, читаючи чергову телеграму з Парижа, схиляється до думки пожаліти-таки негідника, який її зрадив і обікрав. Вона ж рекомендує Петі кохати, а той заявляє: "Я вищий за кохання". У розмові увесь час звучить щодо Петі, як і щодо інших, слово, кинуте старим Фірсом, — "недотепа". Адже доля всіх, хто залежить від Раневської, хто мешкає у маєтку, невідома — їм нікуди йти. А вона ще й питає у Фірса, куди він піде після продажу маєтку. "Куди накажете, туди і піду", — відповідає Фірс.

Яша одразу для себе вирішує, що він буде біля Любові Андріївни, коли вона поїде за кордон — йому тут усе не так: "країна неосвічена, народ неморальний, та й нудно, в кухні готують бридко..." Він просить Раневську взяти його з собою. Яша, Дуняша, Єпіходов почуваються як риба у воді поряд з хазяйкою маєтку, бо й вони такі ж непрактичні. Варя ж дратується безділлям Єпіходова й проганяє його, ремствує, що вони держать конторника "невідомо навіщо". Вона заміряється на нього, коли той виходить, але дістається Лопахіну, який саме заходить. Він сповіщає, трохи ніяковіючи,

що торги відбулися і вишневий сад продано. Гаєв, що теж там був, нічого не розповідає, а тільки втирає сльози, що мимоволі котяться й котяться йому з очей. А Лопакін промовляє: "Я купив... Вишневий сад тепер мій! Мій! (Регоче.) Боже мій, Господи, вишневий сад мій!.. Коли б мій батько й дід повставали з домовин і глянули на все, що трапилось, як їхній Єрмолай, лупцюваний, малописьменний Єрмолай, який бігав узимку босоніж, як цей самий Єрмолай придбав маєток, кращого за який немає нічого в світі! Я купив маєток, де батько й дід були рабами, де їх не пускали навіть до кухні... Я сплю, це тільки ввижається мені, це тільки здається... Це витвір нашої уяви, поіннятий мороком невідомості (піднімає ключі, кинуті Варєю, ласкаво посміхаючись). Кинула ключі, хоче показати, що вона тут уже не господиня... (дзенькає ключами). Ну, та однаково. Гей, музиканти, грайте, я бажаю вас слухати! Приходьте всі дивитися, як Єрмолай Лопакін рубоне сокирою по вишневому саду, як попадають на землю дерева. Набудуємо дач, і наші онуки й правнуки побачать тут нове життя... Музико, грай!"

Любов Андріївна гірко плаче, а Лопакін докірливо нагадує, як вона його не послухалася і бажає тільки одного — аби все це якомога скоріше скінчилося. Але разом з тим гордість розпирає його: "Іде новий поміщик, власник вишневого саду! За все можу заплатити!" Аня втішає матір, обіцяючи: "Ми посадимо новий сад, розкішніший за цей..."

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Дія відбувається в декорації першої дії, але немає ні фіранок на вікнах, ні картин. Залишилося трохи меблів, звалених у куток, ніби для продажу. Відчувається пустка. Яша стоїть з підносом, на якому фужери, повні шампанського. Чути гомін, люди прийшли прощатися з колишніми господарями. Лопакін чекає. Але ніхто не хоче пити того шампанського, бо їм нічого святкувати. П'є тільки Яша і заявляє, що шампанське підробне. Усі метушаться, Трофимов шукає свої галоші, а Лопакін не забуває йому дошкуляти тим, що він ще й досі студент. Сам він збирається провести зиму в Харкові і працювати, бо вже скучив за роботою, тиняючись отут з ними. Він пропонує Петі гроші, а той високопарно заявляє, що може обходитись без грошей і грошовитих людей: "...Я можу обходитись без вас, я можу проходити повз вас, дужий і гордий. Людство прямує до вищої правди, до вищого щастя, яке тільки можливе на землі, і я в перших лавах!" Лопакін іронізує, чи дійде той. Він добре знає ціну усім і собі з погляду працелюбності: "Коли я працюю довго, без угаву, тоді думки трохи легші, і здається, ніби мені теж відомо, навіщо я існую. А скільки брате, в Росії людей, які існують не знати для чого..." У Ані був на мір відправити Фірса до лікарні, але вона доручила це Яші, Єпіходову, та ті нічого не зробили. Варя перепитує щодо супровідного листа до лікаря задля Фірса, але Аня, не зробивши дорученого особисто, запевняє, що Фірса відвезли до лікарні. Раневська сентиментально прощається з домом, зі стінами. Але про людей не дуже турбуються. Ось, з останніх сил тримається Шарлотта, бажаючи знайти їй якусь посаду, а Гаєв промовляє: "Щаслива Шарлотта: співає! Щоправда, Лопакін їй обіцяє, а значить, є надія, та їй уже зараз ніде жити". Любов Андріївна намагається пристроїти Варю й говорить Лопакіну, що мріяла віддати її за нього. Він відповідає, що

готовий їй освідчитись хоч зараз, але коли вони залишилися наодинці, Лопахін лише питає в неї, куди вона вирушає і, отримавши відповідь, зазначає: "Це в Яшнево? Верстов сімдесят буде. (Пауза.) От і кінчилося життя в цьому домі". І далі говорить лише про погоду, а потім виходить. Варя ридає. Аня радісно збирається в дорогу. Єпіходов залишається, його найняв Лопахін. Нагодився Симеонов-Пищик, і всі думали, що знову по гроші, але той навіть повернув Лопахіну частину боргу. Виявляється, на його землі англійці знайшли якусь цінну глину, отож він їм і здав землю в оренду, отримавши за це гроші. Усі прощаються й виходять. Любов Андріївна патетично вигукує: "О мій милий, мій ніжний, прекрасний сад!.. Моє життя, моя молодість, щастя моє, прощавай!.. Прощавай!.."

Вони йдуть, Лопахін замикає двері, адже тут речі. І ніхто не перевірів, чи всі вийшли. З бокових дверей виходить Фірс і, торкнувши ручку, переконується, що його замкнули.

Фірс. Замкнено. Поїхали (сідає на канапу). Про мене забули... Байдуже... я тут посиджу... А Леонід Андрійович, мабуть, шуби не вдяг, в пальто поїхав/зітхає). Я, бач, не подивився... Молоде-зелене! Життя, бач, пройшло, ніби й не жив... (лягає) Я полежу... Силоньки, ба, у тебе нема, нічого не лишилось, нічого... Ех, ти... недотепа! (лежить нерухомо. Чути далекий звук, ніби обірвалася струна. І крізь тишу чути, як далеко в саду стукотить сокира).